ALTERNATOR
Misliti znanost.

Odrast ali dekolonizacija naših imaginarijev napredka in prihodnosti

28. 1. 2021

Number: 04/2021

Author:

- Ajda Pistotnik

Foto: Arne Hodalič

Imamo mnogo problemov, ampak samo eno rešitev, ali vsaj potrebni predpogoj za rešitev, in to je gospodarska rast, je pred dvema letoma zapisal ekonomist Herman Daly (http://www.paecon.net/PAEReview/issue87/whole87.pdf) . Vendar je sistem, ki temelji na gospodarski rasti in ki ustvarja permanentne krize vseh vrst, vzpostavil stanje akumulacije različnih kriz – od okoljske, zdravstvene do ekonomske, družbene, politične. Vse te krize so posledica ukoreninjenega prepričanja, da je treba izkoriščati naravo in ljudi. A kljub vsemu tak sistem danes velja za normalnega, kar pomeni, da tudi krizo samo po sebi razumemo kot normalno.

Pandemija koronavirusne bolezni je razkrila globalne slabosti obsedenosti z gospodarsko rastjo in leta varčevalnih politik. Vse to je povzročilo slabitev zdravstvenega sistema, privatizacijo in podcenjevanje, celo zaničevanje nekaterih najpomembnejših poklicev. Zaradi te obsedenosti se ni upoštevalo, da blaginja sveta temelji na družbeni reprodukciji in skrbstvenem delu, podobno se med čakanjem na pričakovani drugi val epidemije ni spodbujalo ali vlagalo v zdravstveno varstvo, v izobraževanje, funkcionalni javni prevoz, obnovljivo energijo in ekološko kmetijstvo.

Koncept odrasti, ki v zadnjem času spet pridobiva aktualnost, podaja kritiko gospodarske rasti. Po drugi strani ponuja hipotezo, da je transformativno zmanjševanje obsega bolj razvitih, bogatejših gospodarstev mogoče, potrebno in zaželeno. Poleg tega skuša odgovoriti na bistveno vprašanje geološke dobe antropocen: ali bo naša oblika življenja preživela, oziroma kako bi lahko ob upoštevanju planetarnih omejitev vsi živeli dobro? Z drugimi besedami: kako lahko živimo dobro

brez prelaganja stroškov na druge, na planet in prihodnje generacije?

Pričujoči prispevek bo vpeljal tok idej odrasti, ki je heterogen in večsmeren. Termin se je oblikoval v znanstvenih krogih v 70. letih 20. stoletja in se nato razvijal ter širil, aktivisti pa so ga prvič uporabili v praksi v Franciji na začetku leta 2000, v kampanjah za mesta brez avtomobilov, proti oglaševanju v javnem prostoru, za brezplačne javne obroke hrane ipd. Njihove izkušnje in dognanja so oblikovali nove znanstvene razmisleke. Danes gibanje za odrast ni ne jasno definirano ne homogeno. Je polje znanstvenih razprav, raziskav, ki je sooblikovalo tudi mednarodno mrežo *Research&Degrowth (https://degrowth.org/)* in *Degrowth.info (https://www.degrowth.info/en/)* . Takšen izrazit interdisciplinarni pristop pa spodbuja, da se akademski balonček razpoči, da se aktivno vključi tudi civilno družbo in z njo dejansko sodeluje, zato pa znanstveniki lažje vstopajo v prostor političnega. Največji in najrelativnejši prostor takšnega tipa, kjer se porajajo premisleki o ekološki in družbeni trajnostnosti, ki sta potrebni za radikalno reorganizacijo družbe in dekolonizacijo naših imaginarijev, so bienalne mednarodne konference odrasti. To so prostori srečevanja in pretresanja aktualnih razmislekov, ki se jih udeležujejo pripadniki raznolike skupnosti odrastnikov, ki jo vse bolj zanima tudi vpliv na (mednarodno) politično agendo.

Kriza v središču vseh politik?

Gospodarska rast neizogibno povečuje obseg proizvodnje, kar pa negativno vpliva na družbo in okolje, saj mora BDP kot kazalnik gospodarske aktivnosti stalno eksponentno rasti. Obsedenost z gospodarsko rastjo kot edinim merilnikom napredka, razvitosti in družbenega blagostanja se je prelevila v edini cilj vseh držav, s katero te obljubljajo boljše življenje, odpravo revščine in zmanjšanje brezposelnosti. Zato nas ne bi smelo presenetiti, da politični voditelji in ekonomisti v svojih nastopih obljubljajo višjo gospodarsko rast kot civilizacijsko normo in nujo. Hkrati pa nam ne povedo, da BDP ne ločuje med dobrimi in slabimi gospodarskimi dejavnostmi. Gospodarske rasti namreč ne beležimo samo takrat, ko so produkti »dobri«, kot denimo nakup kruha, delujoče javno zdravstvo ali vlaganje v znanost, rast imamo tudi, ko pride do »slabih« dejavnosti, kot na primer epidemije, oboroževanja ali razlitja nafte. Obenem pa BDP ne upošteva koristnega neplačanega dela, kot sta recimo skrbstveno in prostovoljno delo, ter ignorira t. i. ekosistemske storitve. Gospodarska rast si prizadeva za širjenje in dobičkonosnost korporacij, ekspanzijo ekonomskih subjektov, da rastejo in se materialno razvijajo. Ampak BDP ni zgolj številka, je način organizacije družbe na podlagi koncepta o trgih kot edinih proizvajalcih bogastva.

Že zdaj človeštvo presega meje varnega operativnega prostora na Zemlji in nič ne kaže, da bi se gospodarstvo razdruževalo (angl. *decoupling*) od uporabe virov ali onesnaževanja, vsaj ne v zadostnem obsegu. Opaziti je, da sistem ne more več rasti, zato se ga ohranja fiktivno z dodatnim zadolževanjem, nižanjem okoljskih standardov, podaljševanjem delovne dobe, zmanjševanjem sredstev za socialno varnost ipd. Rast za vsako ceno tako ustvarja družbene vrzeli, gospodarsko nestabilnost in ogroža demokracijo.

Dejstvo, da eksponentna rast gospodarstva, prebivalstva in porabe virov v 21. stoletju zaradi omejene razpoložljivosti naravnih virov ne bo mogla trajati večno, da bo izkoriščanje virov preseglo meje obnovljivosti in da bo vodilo v zlom družbeno-ekonomskega in ekološkega sistema, je predvidelo že poročilo »Meje rasti« (https://www.clubofrome.org/publication/the-limits-to-growth/) Rimskega kluba leta 1972 (ekonomisti so poročilo že takrat omalovaževali). Omejitve so se danes vrnile na politično agendo kot planetarne omejitve. Brezogljično gospodarstvo industrijske porabe ni nikoli obstajalo, vendar če ne želimo doživeti popolnega podnebnega zloma in propasti kot človeštvo, moramo skladno s pariškim podnebnim sporazumom iz leta 2015 do leta 2030 zmanjšati emisije za 50 odstotkov in jih do leta 2050 zmanjšati na nič. Emisije so stranski produkt naših družbeno-ekonomskih dejavnosti in emisije CO_2 eksponentno rastejo skupaj z BDP-jem, kot kaže graf na povezavi (https://ourworldindata.org/grapher/co2-emissions-vs-gdp?tab=chart&stackMode=absolute&country=&region=World) . Večji, kot je BDP, večji so izpusti CO_2.

Težava je v tem, da se naše politične ekonomije zaradi svoje oblike in funkcije upirajo prepoznati resnost razmer. Prav tako se upirajo, da bi to spoznanje kakorkoli prevedle v zavedanje, da je treba takoj in konkretno ukrepati. Da bi se to kdaj zgodilo, je po mnenju Jamieja Morgana in Edwarda Fullbrooka (2019 (http://www.paecon.net/PAEReview/issue87/whole87.pdf)) dokaj neverjetno. Večina ekonomistov razume okoljske probleme kot izolirane, enkratne primere nepopolnosti trga. Kot piše v knjigi *Degrowth* (https://cup.columbia.edu/book/degrowth/9781911116806) Giorgos Kallis, je gospodarska rast »integriran kulturni, politični, ekološki in gospodarski proces, ki se kaže kot povečanje skupne tržne vrednosti vsega blaga in storitev (BDP).« Odrast kot njeno nasprotje pa »je proces politične in družbene preobrazbe, ki zmanjšuje pretočnost [angl. *throughput*] družbe (pretok energije in virov v družbo in iz nje), hkrati pa izboljšuje kakovost življenja« (Kallis 2018 (https://cup.columbia.edu/book/degrowth/9781911116806)), ker razdružuje kakovost življenja, zlasti na skupni družbeni ravni, od pretoka materialov in energije. Jasno je, da ni mogoče uresničiti obljube zasebnega razkošja za vsakogar, ker za to na tem planetu ni dovolj prostora ne v fizičnem ne v ekološkem pomenu te besede. Odrast pomeni prizadevati si za svet, kjer gospodarska rast ni potrebna – graditi moramo na lekcijah iz preteklosti in obilici socialnih ter solidarnostnih pobud.

Odrast ni recesija

Govorijo nam, da če se odrečemo rasti, tvegamo gospodarski in družbeni kolaps. Toda nenehna gonja za eksponentno gospodarsko rastjo ogroža ekosisteme, od katerih je odvisno naše preživetje. Tako poslušamo vedno isti odgovor na recesijo, vsesplošen poziv k ponovni oživitvi potrošnje in zagonu rasti. Tiste, ki ta konsenz postavljajo pod vprašaj, se na

hitro odpravi kot cinične revolucionarje ali sodobne ludiste (Jackson 2019 (https://www.studia-humanitatis.si/content/odrast-besednjak-za-novo-dobo)). Toda pri tem je treba poudariti, da odrast nikakor ni enako kot recesija, čeprav jo nekateri zavajajoče imenujejo tako. Odrast ni enakovredna ne gospodarski recesiji ne negativni rasti, zato si besede ne smemo razlagati dobesedno (Kothari idr. 2019 (http://cup.columbia.edu/book/pluriverse/9788193732984)). Termin odrast združuje predpono od-, ki, »kot del glagola med drugim izraža ločevanje, oddaljevanje, odstranjevanje (oditi, odvreči), ali izvršitev dejanja oziroma konec nekega stanja (odpeti, odigrati); in rasti, kot pri 'ekonomski rasti', 'rasti BDP' ali 'siloviti rasti'« (Domazet in Dolenec 2018 (http://ckz.si/11-novice/publikacije/161-273-ckz-odrast-stanovanjske-politike)).

A v smislu odrasti rešitev ni niti v zategovanju pasu niti v večjem primanjkljaju. Oboje je problematično, ker je cilj obeh ukrepov obnovitev rasti; privrženci odrasti jima nasprotujejo prav zato, ker koreninita v imaginariju rasti. Tudi tisti, ki si želijo porabe in rasti le kratkoročno, tj. za izhod iz krize, in upajo, da bodo kasneje presegli idejo rasti, se ne zavedajo, da ta »kasneje« ne bo prišel nikoli, saj se rast trajno legitimira prav s strahom pred recesijo in krizo (D'Alisa idr. 2019 (https://www.studia-humanitatis.si/content/odrast-besednjak-za-novo-dobo)). Zaradi negativnih družbenih posledic recesije je prikaz rasti kot »skupnega dobrega« postala prevladujoči diskurz, poleg tega pa nasprotovanja rasti vsakič znova naletijo na odgovor v obliki kapitalističnih finančnih obvladovanj političnih sistemov (Andreucci in McDonough 2019 (https://www.studia-humanitatis.si/content/odrast-besednjak-za-novo-dobo)). Oblikovalci politik in ekonomisti so se navadili, da rast BDP enačijo s človeškim napredkom in izboljšanjem blaginje, zato napačno sklepajo, da upad BDP nujno povzroči upad blaginje. Odrast zahteva v celoti prehod na drugo vrsto gospodarstva, ki pa v prvi vrsti ne zahteva rasti (Hickel 2019 (http://www.paecon.net/PAEReview/issue87/whole87.pdf)).

Da bi prišlo do razvoja ekonomike in politike odrasti, se morajo ljudje odpovedati oziroma upreti razkošnemu načinu življenja z visoko potrošnjo in potovanji. Namesto tega moramo za vse zagotoviti zadovoljitev osnovnih človeških potreb (pravica do hrane, stanovanja in izobraževanje) prek univerzalnih temeljnih storitev ali shem univerzalnega temeljnega dohodka, hkrati pa več pozornosti nameniti skrbstvenemu delu in ustrezno vrednotiti poklice, ki so se zdaj izkazali za bistvene (Odrast 2020 (https://www.degrowth.info/en/odprto-pismo/)). V literaturi o odrasti je brati, da je mogoče v državah z visokim dohodkom zmanjšati skupno gospodarsko aktivnost, hkrati pa ohraniti, celo izboljšati kazalnike človekovega razvoja in blaginje ter ostati znotraj planetarnih omejitev.

Biofizični in družbeni kazalniki

Fiskalne politike bi morale ocenjevati vplive na družbeno blaginjo in okolje hkrati, zato bi morali v odločevalskih procesih količinsko ovrednotiti biofizične kazalnike (izpuste CO_2, rabo naravnih virov in pesticidov, porabo in onesnaženje vode, spremembo rabe tal itd.) in jih povezati z doseganjem družbenih kazalnikov (prehrana, prihodek, družbena enakost, izobrazba, dostop do energije, zaposlenost, sanitarije itd.). Meriti bi bilo torej treba, kako dobro živimo in hkrati, koliko upoštevamo planetarne omejitve. Zdaj ni države na svetu, ki zadostuje obema pogojema istočasno (graf na povezavi (https://goodlife.leeds.ac.uk/)), kar je pokazala študija 150 držav Univerze v Leedsu iz leta 2018. Najbliže tem pogojem je Vietnam (na grafu VNM), ki presega najmanj biofizičnih (vodoravna premica) in dosega največ družbenih kazalnikov (navpična premica). Po drugi strani Nemčija (DEU) sicer dosega vse družbene kazalnike, a podobno kot Slovenija presega skoraj vse biofizične mejnike.

Odrast upošteva biofizične in družbene kazalnike hkrati in je tudi ključna beseda, ki jo bogatijo različni pristopi in miselni tokovi, kot so demokracija, pravičnost, ekologija, skrbstvo, kritika razvoja itd. Je platforma, ki išče in povezuje različna zavezništva z že obstoječimi praksami, pobudami ali strategijami, kot so skupnostne valute, temeljni in maksimalni dohodek, zadruge, sindikati, skupnosti povratka k zemlji – neoruralci, deljeno delo, revizija dolga, nepokorščina, skupnina (angl. *commons*), urbani vrtovi, *buen vivir* itd., lahko pa je tudi način življenja. Odrast je proces politične in družbene transformacije, ki zmanjšuje družbeno pretočnost in izboljšuje kvaliteto življenja, se osredotoča na potrebe, skrb in reprodukcijo, manjšo potrošnjo in krajšo proizvodno verigo. Gre za normativni koncept z analitičnimi in praktičnimi preizkusi ter implikacijami. Obstajata dva pristopa: fizični in kulturni. Fizični temelji na delih Nicholasa Georgescu-Roegna (ki je za nekatere oče ideje odrasti) o entropični razsežnosti ekonomskih procesov. Gre predvsem za pristope, ki opozarjajo na bizarno logiko neskončne rasti na končnem planetu. Po drugi strani kulturni pristop izhaja npr. iz del Ivana Illicha o uporabniku prijazni družbi, Sergea Latoucha o kritiki razvoja in Andrea Gorza (prvi, ki je uporabil besedo odrast v fr. *decroissance*) o politični ekologiji itd. (Liegey idr. 2015 (https://www.sanje.si/projekt-od-rasti.html)).

Raziskave kot organiziranje za spremembo

Pregled širokega nabora raziskav, relevantnih za hipotezo o odrasti, omogoča vpogled v znanstvena vprašanja in širše razumevanje platforme, kot je odrast. Tu so prikazane različne teme raziskovanja odrasti in njene discipline, iz katerih izhaja (politične vede, ekonomija, ekološka ekonomija, zgodovina, antropologija in tehnološke študije). Raziskave o zgodovini idej in o ekološki ekonomiji ponujajo dve temeljni zamisli o odrasti: da je rast ideološki konstrukt in da je ekološko nevzdržna. Potem ko gospodarstvo in družbe postanejo stabilne brez rasti, se odpirajo nova vprašanja, ki jih raziskovalne skupnosti obravnavajo v teh in drugih disciplinah (Kallis idr. 2018 (https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-environ-102017-025941)).

Ker poskuša odrast odgovoriti na sistemsko krizo, jo lahko obravnava le z raznolikim mozaikom alternativnih predlogov in ob zavedanju, da ne more ponuditi le enostavne, enoznačne rešitve, saj je sistem kompleksen, večplasten in dinamičen.

Zato je toliko bolj pomembno, da vsebine, kritike in hipoteze temeljijo na znanstvenih dognanjih, ki jih preizkuša radovedna in civilna družba. Enako pomembno pa je njuno vzajemno konstantno sodelovanje, saj so za transformacijo potrebne tako znanstvene raziskave kot tudi civilno organiziranje za družbene spremembe.

Za podnebne spremembe ne bi vedeli, če ne bi bilo znanosti: le beleženje, zbiranje podatkov in uporaba zapletenih modelov predvidevanja ter njihova interpretacija so prispevali k temu, da je javnost izvedela za (pred časom še nevidno) grožnjo spreminjanja podnebja in da smo vzrok zanjo pravzaprav mi – ljudje. Če civilna družba ne bi prisluhnila tem glasovom, gibanje za podnebno pravičnost ne bi obstajalo, oziroma mladi ne bi protestirali na ulicah, ne bi zahtevali nazaj svoje prihodnosti in ne bi imeli glasnice Grete, katere glavno sporočilo je ravno to, da morajo politiki prisluhniti znanosti.

Moramo verjeti, da obstajajo alternative, med katerimi lahko izbiramo. Če tega ni, če je torej vse že določeno, nima nikakršnega smisla, da razpravljamo o vsebini, *policy*. V literaturi o odrasti ni soglasja o politiki in političnih strategijah, s katerimi bi alternativne institucije in družbene skupine, prežete s praksami, načeli in vrednotami odrasti, lahko nadomestile sedanje institucije kapitalizma in (inter)nacionalnih gospodarstev. Edini konsenz, če sploh obstaja, znotraj mednarodne skupnosti odrasti, je, da je prehod lahko le posledica številnih strategij in bojev; razvoj gibanj, ki lahko spreminja tako vsakdanje prakse kot državne institucije. Politično vprašanje se tako nanaša na družbeno dinamiko, akterje, zavezništva in procese, ki bodo ustvarili prehod v družbo odrasti. Družbena sprememba je lahko proces soustvarjanja, ki pa ga je nemogoče predvideti. Je politična strategija, ki prekinja z iluzijo, da si je treba najprej zagotoviti oblast, če želimo vladati. Bistvo je, da se ohranja raznolikost in da se razvija solidarna, samokritična mreža lokalnih in tematskih kolektivov. Pri tem pa je pomembno, da se zastavlja prava vprašanja in poskuša najti in preverjati odgovore, o čemer pišejo tudi Kallis idr. 2019 (https://www.studia-humanitatis.si/content/odrast-besednjak-za-novo-dobo) ter Liegey idr. 2015 (https://www.sanje.si/projekt-od-rasti.html) .

Če želimo, da odrast postane osrednji družbeni cilj, ne moremo samo zmagati v bitki idej, ampak moramo tudi sodelovati pri oblikovanju množičnega družbenega gibanja, ki bo politike prisililo, da opustijo imperativ rasti. Za spremembo ekonomsko-političnih sistemov so potrebni radikalni ukrepi, ki jih radikalni časi tudi zahtevajo.

https://www.alternator.science/en/long/odrast-ali-dekolonizacija-nasih-imaginarijev-napredka-in-prihodnosti/